

A hatalom

CIVIL SZELLEM SOROZAT

VII.

A sorozat ötletadója

OROSZ ISTVÁN

A sorozat további kötetei:

Globális civil társadalom I.

Globális civil társadalom II.

John Keane: A civil társadalom

Ernest Gellner: A civil társadalom és vetélytársai

Roger Scruton: Anglia – egy eltűnő ideál

Barbara Day: Bársonyos filozófusok

Bertrand Russell

A HATALOM

**A TÁRSADALOM ÚJSZERŰ
ELEMZÉSE**

Fordította: Ádám András

Az eredeti mű:
Power. A New Social Analysis

First published in Great Britain by George Allen & Unwin 1938
© The Bertrand Russell Peace Foundation Ltd 1996

Hungarian translation © Ádám András, Typotex, 2004
Hungarian edition © Typotex, 2004

Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

Változatlan utánnymás

ISBN 978 963 279 109 8
ISSN 1785-5659

Témakör: *politológia, szociológia*

Kedves Olvasó!
Köszönjük, hogy kínálatunkból választott olvasnivalót!
Újabb kiadványainkról, akcióinkról
a www.typotex.hu és a facebook.com/typotexkiado
oldalakon értesülhet.

Kiadja a Typotex Elektronikus Kiadó Kft.
Felelős kiadó: Votisky Zsuzsa
Felelős szerkesztő: Láng Rózsa
Szedés: Benkő Márta
Tördelés: Csaba Ferenc
Sorozatterv: Péter Gábor
Borítóterv: Kiss Barnabás
Készült a Multiszolg Bt. nyomdájában
Felelős vezető: Kajtor István

TARTALOM

1. A HATALOM INDÍTÉKAI	7
2. VEZETŐK ÉS KÖVETŐIK	12
3. A HATALOM FORMÁI	25
4. A PAPI HATALOM	34
5. A KIRÁLYI HATALOM	48
6. A LEPLEZETLEN HATALOM	54
7. A FORRADALMI HATALOM	68
8. A GAZDASÁGI HATALOM	77
9. A KÖZVÉLEMÉNY FÖLÖTTI HATALOM	87
10. HÍTVALLÁSOK MINT A HATALOM FORRÁSAI	93
11. A SZERVEZETEK BIOLÓGIÁJA	101
12. KORMÁNYZATI HATÁSKÖRÖK ÉS FORMÁK	114
13. A SZERVEZETEK ÉS AZ EGYÉN	129
14. A VERSENGÉS	136
15. HATALOM ÉS ERKÖLCSISÉG	145
16. HATALMI FILOZÓFIÁK	161

17. A HATALOM ETIKÁJA	167
18. A HATALOM MEGSZELÍDÍTÉSE	174
<i>A szerző késői visszatekintése könyvére</i>	195
<i>A fordító utószava</i>	197

1.

A HATALOM INDÍTÉKAI

Az ember és más állatok között sokféle különbség van, mind értelmi, mind érzelmi tekintetben. A legfőbb érzelmi különbségek közé tartozik, hogy az állatoktól eltérően az emberi vágyak némelyike lényegileg határtalan és nem jut el a teljes kielégüléshez. Ha a *boa constrictor* táplálkozott, mindaddig alszik, amíg étvágya újra fel nem éled; ha más állatok nem tesznek ugyanígy, az csak azért van, mert táplálékuk kevésbé megfelelő, vagy mert félnek az ellenségeiktől. Az állatok ténykedéseit – kevés kivétellel – életük fenntartásának és reprodukálásának elsődleges szükségletei irányítják; nem tesznek többet annál, mint amit e szükségletek parancsolóan megszabnak.

Másképp áll a helyzet az emberekkel. Igaz ugyan, hogy az emberi faj jókora hányada oly keményen kénytelen dolgozni a legszükségesebbek megszerzéséért, hogy kevés energiája marad más célokra; azoknál viszont, akiknek biztosítva van a megélhetésük, ez mégsem ok rá, hogy felhagyjanak a tevékenységeikkel. Xerxész nem szűkölködött sem ételben, sem ruházatban, sem asszonyokban, amikor Athén ellen tengerre szállt. Newtonnak attól fogva megvolt az anyagi biztonsága, hogy egyetemi tanár lett, mégis ezután írta meg a *Principiá*t. Szent Ferencnek és Loyolai Ignácnak nem kellett szerzetesrendet alapítania ahhoz, hogy kiemelkedjen a nélkülözésből. Ezek kimagasló emberek voltak, de ugyanilyen sajátságok kisebb-nagyobb mértékben mindenkiben megtalálhatók, egy rendkívül tunya szűk kisebbséget kivéve. A.-né, aki teljesen biztos férjének üzleti sikereiben és nincs oka félni a dologháztól, jobban szeret öltözködni B.-nénél, pedig a tüdőgyulladás veszélyét kevesebb pénzért is elkerülhetné. Neki is, A. úrnak is kedvére van, ha a férjet lovaggá ütik vagy beválasztják a parlamentbe. Az ábrándok világában nincs vége a képzeletbeli diadaloknak, és ha ezek megvalósíthatóknak tűnnek, megfeszítjük erőnket az elérésükért.

A képzelet azon túl is szüntelen fáradozásra készíti az embereket, hogy elsődleges szükségleteiket kielégítették. A legtöbben közülünk nagyon kevés olyan pillanatot értek meg, amelyben elmondhatták volna:

If it were now to die,
 'Twere now to be most happy, for I fear
 My soul hath her content so absolute
 That not another comfort like to this
 Succeeds in unknown fate.

Most ha ütne órám,
 Üdvösség volna nékem a halál.
 Oly csordultig van szívem a gyönyörtől,
 Nem tartogat még egy ily boldog órát
 Az ismeretlen sors.¹

És természetes, hogy a tökéletes boldogság ritka pillanataiban Othello módján a halált áhítjuk, mert tudjuk, hogy az ilyen megbékélt állapot nem lehet tartós. Amit tartós boldogságként igénylünk, az emberi lények számára elérhetetlen: a teljes üdvösség csak Istené lehet, mert övé „az ország és a hatalom és a dicsőség”. A földi országokat más országok határolják, a földi hatalomnak a halál véget vet, a földi dicsőség még akkor is elhalványul a századok múlásával, ha piramisokat építünk vagy „halhatatlan vers kapcsolódik” hozzánk.² Akiknek csak kevés jutott a hatalomból és dicsőségből, azoknak úgy tűnhet, hogy egy kicsivel több is elégedetté tenné őket, ám ebben tévednek: az ilyen kívánságok telhetetlenek és határtalanok, és csupán Isten végtelenségében találhatnak megnyugvást.

Míg az állatok elégedettek pusztá létükkel és az utódok nemzésével, az emberek terjeszkedni kívánnak, és effajta vágyaiknak csak az szab határt, hogy képzeletük mit tart elérhetőnek. Ha lehetne, mindenki Istenhez hasonlónak válna; sokunknak esik nehezére, hogy ennek lehetetlenségét belássa. Ezek a Milton Sátánja nyomán formált emberek, akik a nemességet – annak módján – kegyeletnélküliséggel (impiety) egyesítik. „Kegyeletnélküliségen” valami olyat értek, ami független a teológiai hiedelmektől: annak elutasítására gondolok, hogy elismernék az egyedi emberi erő határoltságát. A nemességnek a kegyeletnélküliséggel való efféle titáni kombinációja leginkább a nagy felfedezőknél vehető észre, de némely eleme mindenkiben megtalálható. Ez az, ami nehezzé teszi a társadalmi együttműködést, mint-hogy azt mindegyikünk Isten és az ő imádói közösségének mintájára szeretné felfogni, önmagának juttatván Isten szerepét. Innen ered a vetélkedés, innen a kompromisszumok és az államrend szükségessége, s innen vannak a bizonytalansággal és időnkénti erőszakkal járó lázongás indítékai. És ezért van szükség rá, hogy erkölcsiség tartsa féken az anarchikus önérvényesítést.

¹ Shakespeare: *Othello*. II. felv. 1. szín (Mészöly Dezső fordítása).

² Az idézőjelbe tett szavak Milton „L'Allegro” c. költeményének 137. sorára utalnak. Vö. *Klasszikus angol költők*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1986. 489. o. (Tóth Árpád fordítása).

Az emberek korlátlan kívánságai között a hatalom és a dicsőség vágya áll az élen. Ezek a vágyak, noha szorosan összetartoznak, nem azonosak: a miniszterelnöknek nagyobb a hatalma, mint a dicsősége; a királynak inkább van dicsősége, mint hatalma. Annak, hogy dicsőséghez jussunk, rendszerint a legkönnyebb útja hatalmat szerezni; különösképpen érvényes ez olyan embereknél, akik a közéletben tevékenykednek. Emiatt a dicsőség vágya általában ugyanolyan tettekre sarkall, mint a hatalomvágy, és gyakorlati szempontból e két törekvés azonosítható egymással.

Az ortodox közgazdászok – valamint Marx, aki e vonatkozásban egy véleményen volt velük – tévesen gondolták, hogy a társadalmi elméletekben az anyagi önzést kell a fő hajtóerőnek tekinteni. A javak iránti vágyakozás – ha elválasztjuk a hatalom és a dicsőség sóvárgásától – véges, és a mértékletes jómód is teljességgel kielégíti. Az igazán drága kívánságokra nem a köznapi kényelem szeretete készítené. Az olyan igényeket, mint a törvényhozás kezessé szelídítése korrupció útján, vagy egy magángaléria létesítése régi mesterek szakértők által válogatott képeiből – az ilyen igényeket a hatalom vagy a dicsőség vágya sugallja, nem pedig olyasféle cél, hogy legyen egy helyünk, ahol kényelmesen elüldögélhetünk. Ha a jólét középszerű fokát elérték, mind az egyének, mind a közösségek inkább hatalomra fognak törni, mintsem vagyona: kereshetik a gazdagságot a hatalom kedvéért, vagy lemondhatnak a gazdagodásról a hatalom biztos kiterjesztése érdekében; de sem az előbbi, sem az utóbbi esetben nem az anyagi indíték a lényeges.

Az ortodox és a marxista közgazdászoknak ez a tévedése nem pusztán elméleti jellegű, hanem gyakorlati vonatkozásban is nagyon fontos volt, és a legújabb kor jó néhány alapvető eseményének félreértéséhez vezetett. Akár a régi, akár a modern történelem helyes megértéséhez csak az a felfogás vezethet, hogy a társadalom életében a hatalomvágy a tettek indítóoka.

Ebben a könyvben annak bemutatására törekszem, hogy a hatalom ugyanolyan értelemben alapfogalma a társadalomelméletnek, mint a fizikának az energia. Akárcsak az energia, a hatalom is sokféle alakot ölthet: lehet gazdagság, fegyveres erő, polgári tekintély, a közvéleményre gyakorolt befolyás. E formák egyike sincs alárendelve valamely másiknak, és nincs is olyan alak, amelyből a többi leszármaztatható volna. Ha a hatalom egyik formáját – mondjuk a gazdagságot – megpróbáljuk elszigetelten tárgyalni, ez csak részleges sikerre vezethet, amint az energia egyetlen alakjának tanulmányozása is fogyatékos lesz bizonyos vonatkozásban, amíg nem vesszük figyelembe a többi formát is. A vagyon eredhet katonai erőből vagy a közvélemény fölötti befolyásból éppúgy, mint ahogy az utóbbiak is eredhetnek a gazdagságból. A társadalmi dinamika törvényei csak a hatalom fogalmára építve fogalmazhatók meg, nem pedig a hatalom egyik vagy másik alakjára. Régebben e fogalomból kiemelték a katonai hatalmat, s ebből az következett, mintha a győzelem vagy a vereség a parancsnokok képességétől függött volna. Manapság általánosan elfogadott, hogy a forrás a gazdasági ha-

talom, amiből a hatalom összes más formái levezethetők; ez, amint ki fogom mutatni, épp oly nagy tévedés, mint a katonai szemléletű történészeké volt, akik emiatt elavultnak is tűnnek. Vannak aztán olyanok, akik a propagandát tartják a hatalom alapvető formájának. Ez egyáltalán nem új felfogás; ezt testesítik meg az olyan hagyományos szállóigék, mint „magna est veritas et praevalebit” (nagy az igazság és érvényre fog jutni), vagy „a mártírok vére az egyház vetése”. Ebben is úgy viszonylik egymáshoz az igazság és a tévedés, mint a katonai vagy a gazdasági szemléletben. A propaganda ellenállhatatlan hatalomhoz vezethet, ha képes csaknem egyhangú véleményt teremteni; de azok, akiknek a katonai vagy a gazdasági irányítás a kezükben van, ha akarják, felhasználhatják a propaganda céljára. Visszatérve a fizikai analógiához: a hatalomra, akárcsak az energiára, úgy kell tekintenünk, mint ami állandóan átváltozik egyik alakjából a másikba, és a társadalomelmélet tárgya nem lehet más, mint ezeknek az alakváltási törvényeknek a leírása. A hatalom egyik formájának – napjainkban kiváltképpen a gazdaságinak – a kiemelése komoly hibák forrásává vált és válik a gyakorlatban.

A különböző társadalmak sokféle módon térnek el egymástól a hatalom tekintetében. Először is, eltérhetnek egymástól abban a mértékben, amennyire vagy a személyek, vagy a testületek birtokolják a hatalmat; nyilvánvaló például, hogy ma, a szervezetség növekedésével, nagyobb hatalommal rendelkezik az állam, mint korábban. Eltéréseket jelent az is, hogy milyen szervezet gyakorolja a legnagyobb befolyást: a katonai önkényuralom, a teokrácia, a plutokrácia igen különböző formák. Harmadsorban a hatalom megszerzésének eltérő módjában vannak különbségek: az örökletes királyság egyfajta kiemelkedő egyént produkál, a főpaptól megkívánt tulajdonságok másfelét, a demokrácia harmadik fajtát, a hadakozás negyediket.

Ha nincs olyan társadalmi intézmény, amely – mint az arisztokrácia vagy az örökletes monarchia – korlátozza azok körét, akik hatalomhoz juthatnak, akkor a hatalmat általában azok szerzik meg leginkább, akik a legjobban kívánják. Ennélfogva az olyan társadalmi rendszerben, ahol a hatalom útja mindenki előtt nyitva áll, a hatalommal járó tisztségeket rendszerint azok fogják elfoglalni, akik a hatalomhoz az átlagosnál sokkal jobban vonzódnak. Habár a hatalomvágy a legerősebb emberi tulajdonságok egyike, mégis nagyon egyenlőtlenül oszlik meg az emberek között, és olyan motívumok is korlátozzák, mint a kényelem, az élvezetek és olykor az elismertetés igénye. A félnélkebb emberekben a vezetők iránti hódolatra való készíttetés alakját ölti, s ezzel növeli a kevélyek hatalomra törésének horderejét. Akikben nem él erősen a hatalomvágy, azok aligha lehetnek komoly hatással az események menetére. A társadalmi változásokat rendszerint olyan emberek idézik elő, akikben erős törekvés él, hogy ezt tegyék. A hatalomvágy tehát az olyan embereket jellemzi, akik jelentősen hatnak a dolgok menetére. Tévednénk persze, ha ezt tekintenénk az egyetlen emberi indítéknak, de a tévedés nem vezetne minket annyira félre a társadalomelmélet oksági törvényei-

nek keresésében, mint gondolni lehetne; tekintettel arra, hogy az elméletnek olyan változások tanulmányozása a dolga, amelyeknek fő előidézője a hatalomvágy.

Ki fogom fejteni, hogy a szociális dinamika törvényei csak a különféle formákban megjelenő hatalom fogalmára épülve állhatják meg a helyüket. Ahhoz, hogy ezeket a törvényeket feltárjuk, először a hatalom formáit kell rendszereznünk, és különféle jellegzetes történelmi példák során kell áttekintenünk, hogy milyen módon juthattak szervezetek és egyének irányító szerephez az emberek élete fölött.

A továbbiakban kettős célt tartok szem előtt. Egyrészt a társadalmi változások olyan általános elemzését tárom az olvasó elé, amelyet lényegre tapintóbbnak tartok annál, mint amit az ökonomisták tanítottak. Másrészt érthetőbbé szándékozom tenni a jelent és a várható közeljövőt, mint azok, akiknek a gondolkodásában a 18-19. századbeli elképzelések uralkodnak. Ez a két század sok szempontból kivételes volt, és úgy látszik, most számos tekintetben visszatérünk ahhoz, ami a régebbi korokban dominált. Korunknak és szükségleteinek megértéséhez elengedhetetlen mind az ókori, mind a középkori történelem ismerete, mert csak így találhatunk rá a lehetséges haladás olyan módjára, amelyen nem uralkodnak el túlságosan a 19. század axiómái.